

УДК 821.161.2 : 82-3

ББК 83.3 (4 Укр) 6

**НЕПРОСТІ ЯК ХУДОЖНЯ АЛЬТЕРНАТИВА АРХЕТИПУ ДОЛІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НЕПРОСТІ» Т. ПРОХАСЬКА)****Н. М. Ткачик**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
Інститут філології, кафедра української літератури;
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342)59-60-74;
e-mail: agata-autriche@mail.ru*

Статтю присвячено дослідженню міфопоетичних основ образу НепрОстих та його заломленню крізь призму авторського світобачення Тараса Прохаська. Проаналізовано архетип долі, що об'єднує постмодерний текст як можливий сценарій життя-баю.

Ключові слова: міфопоетика, архетип, образ, роман, постмодерн, НепрОсті.

Міф як архетипна структура мислення, що через юнгіанське колективне підсвідоме виступає *perpetium mobile* будь-якого виду творчості, з другої половини ХХ-го ст. особливо виразно експлікується у світовій та українській літературах через унаочнення «нестерпної легкості буття» постмодерного персонажа, що спричинює його тугу за справжністю, втілену у Самості. Міфопоетична топіка, максимально сконденсована за формою і максимально насичена архетипальним змістом, через окремі мотиви та образи 1) композиційно структурує “міфоцентричний твір” (Олександр Козлов); 2) ретранслює ключові психоаналітичні ситуації та паттерни поведінки, “зодягнені” в художню образність (Джозеф Кемпбел, Отто Ранк, Іван Франко).

Споріднений із міфопоетикою магічний реалізм, у дусі якого написано роман Тараса Прохаська «НепрОсті», огортає, “одивнює” (Олексій Лосєв) світ Карпат, творить міф Карпатської України та персональний міф героїв, є втіленням авторської космогонії та родинної топографії.

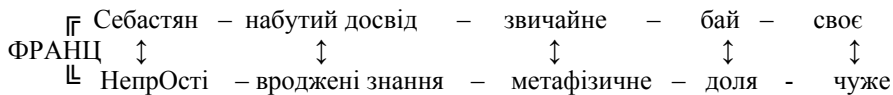
Міфоінтенціональність «НепрОстих» на подієвому рівні збувається через міфологічний закон ізоморфізму-гомогенності персонажів (отождошення всіх Анн та чоловічих персонажів), на законі циклювання роду, перетіканні смертенароджень, семіотичному структуруванні простору та сакральності топосу Ялівця. Внутрішня логіка міфу простежується у сакралізації слова, наданні особливого статусу «магічному імені» та способі «називання», тобто оприявлення слова як акту творення. Образ мови в творі постає особливою надтекстуальною структурою, яка творить світ.

Розгортаючи концепції буття-як-тексту і акту життя-як-способу творення тексту на основі гуцульських понять “бай” і “баїти”, автор актуалізує постмодерну проблему відносності реальної дійсності, підміну

«речової» реальності на “словесну” її форму, заміну долі на сюжет, в чому вчуваються теорії пантекстуалізму. Зіставляючи вищенаведену тезу із авторською філософемою про те, що письменник упродовж життя пише тільки одну книгу із численними перекомбінаціями, можемо ще раз на матеріалі роману «НепрОсті» переконатися у рольовому взаємоперетіканні письменника-деміурга, адже доля співмірна із актом творення: йдеться тільки про спосіб її проживання (спосіб записати, те, що вже є “набаєно”).

Дійсність, за Прохаськом, – це не історія, а “сюжет”, а долі героїв – це не напередзаданий НепрОстими фатум, а творений самими ж героями “бай”, що суголосне юдео-християнському теїзму з його викликом культу долі.

Сакральний Ялівець був насправді вигаданий Францом. Окрім того, що Франциск несе в собі всі ознаки Деміурга, Батька Золотого віку, прапредка, він ще й означається як Автор, Ялівець – його текст, а всі герої Прохаська – це насправді персонажі Франца. Такий ефект “твору у творі”, де роман «НепрОсті» є тільки зовнішньою оболонкою роману Франца про Ялівець, а той у свою чергу є сукупністю байів-сюжетів його ж мешканців, поводуює розуміння Долі не як того, що проживається, а того, як про це скаже автор, інакше кажучи літературознавчими термінами, Доля – це не фабула, а стиль, манера творчого письма. Показово, що Доля, за Прохаськом, може бути “своєю” (якщо людина її сама собі “баїть”, пише, творить) або ж “чужою” (якщо людина слухає інші баї, слідує напророченому НепрОстими, не пише, а проживає написане іншими). Опозиція “своє – чуже” в такій інтерпретації приховується під цілим рядом корелюючих між собою опозицій, поза і над якими присутній Франц як Автор-Деміург (образ Бога у деїзмі, який після створення світу-тексту не втручається в його життя, а стоїть осторонь на зорі історії):

Подібне розгалуження опозиції «своє-чуже» пов’язане із напрученим оприявненням закону ізоморфізму та гомогенності – ототожнення всіх героїв та подій (Єлеазар Мелетинський), або іншими словами – чудесне спрощення (Віктор Щукін), яке конденсує в собі строкатість смислового значення. НепрОсті чітко корелюють як «чужі», ті, хто несподівано приходить і раптово мімікрується в ключові моменти творення історії та межові ситуації смерті-народження.

“Умбертоеківська” відкритість роману Тараса Прохаська детермінується власне образом НепрОстих, які не до кінця смислово розкриваються у творі, адже НепрОсті присутні у власній відсутності, вони оприявнюються апофатично, що створює особливу атмосферу таємничості. Таким чином, автор, вдаючись до принципу *obscurum per obscurius* (пояснювати неясне через неясне), семантично “відриває” від автентичних фольклорних джерел образ непростих, зберігаючи тільки зовнішню оболонку та загальну характеристику: НепрОсті вмюють замо-

вляти, передбачати долю, лікувати. Прохасько більше акцентує на такій рисі земляних богів, як “перекомбінування баїв”.

Образ НепрОстих у романі Прохаська перегукується із присутніми у багатьох культурах архетипними образними втіленнями Долі (грецькі мойри, римські парки, скандинавські норни, англосакські вирди, латиські лайми, сербські Среча і Несреча, східнослов’янські рожаниці, балтські Лайма, Декла і Карта), які радше співмірні із тотожним поняттям Фатум, Карма, при яких людина дотримується написаного («витканого») і не може змінити те, що вже накреслено наперед.

Доля як складне філософське вираження людської екзистенції і призначення уже в античній міфології класифікується тричленно: 1) доля – Мойра – Парку; 2) випадок – Тюхе – Фортуна; 3) доля – Ананке – Фатум та ін. Прохасько витворює альтернативу такій міфології. У його розумінні така доля-фатум є чужою, накиненою зовні і протиставляється “своєму” баю як результату “метафізики внутрішнього досвіду” (за святим Августином).

У гуцульських віруваннях непростих також називають “нетленними”, вони вістують долю новонародженого: “ци аби було багате, ци бідне, ци здорове, ци йике, аби жило ци аби вмерло” (Володимир Шухевич) [8, с.217]; пор. у романі: НепрОсті “як десь хто народжується, то сідають якраз під тими вікнами і придумують його байку, як земляні боги” (Тарас Прохасько) [5, с.79], тобто самі витворюють бай, який цій людині є чужий, і в результаті життя новонародженого є способом боротьби або погодження із тим, що вже “набаїли” НепрОсті. Коли помирала під час пологів друга Анна, НепрОсті вже сиділи, чекаючи закінчення пологів, хоча Себастьян і без них знав її «бай» а, отже, і свій. Йому було відомо, що з “щойнонародженою жінкою він доживе до подібного закінчення” [5, с.17], і “нічого не треба їй казати – бо сама непроста” [5, с.18]. НепрОсті “приходять, як хтось народжується, або щось народжується, і придумують йому життя. Оповідать сюжет. Оповідь стає причиною, життя – наслідком оповіді. І причиною нової оповіді, яку можна послухати і переповісти” [5, с.17, в чому вчувається суголосся із образом рожаниць [6, с.89], а також судениць [7, с.456-457].

Гуцульська лексема “бай” уживалася у кількох значеннях: 1. Замовляння. Вода, над якою замовляють, а потім використовують як помічний засіб 2. забава, вечірка 3. “Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови; бесіда, мова” [10, с.129]. Тарас Прохасько інтерпретує «бай» у третьому первісному значенні, але семантично розмикає його до універсального коду, навіть цілого топосу мови як чогось більшого від долі, топосу, який означає і спосіб говорити, і родинну історію, і промовляння ландшафтів. Невипадково автор на перше місце серед усіх НепрОстих (віжлуни, гадерники, вовкуни, градівники, хмарники, верхоблюди) ставить баїльників, адже, “хто оповідає, той має все” [5, с.86].

Усвідомивши, що бай – найважливіша у світі річ, Себастьян просить у НепрОстих права стати одним із них, обираючи тим самим “дивну форму свободи” [5, с.94], сам оповідає свою родинну історію, чим

намагається відвернути переслідування з боку НепрОстих, задобрити, “приспати” їх.

У романі ведеться своєрідна війна “простого” проти НепрОстих за право не втрачати, адже Непростим були потрібні Анни, які знали багато історій, баїв, які можна було перекомбінувати у нові історії та сюжети, як мозаїку переміщувати їх складові та компоненти, тим

jD& . őAu /

Ініціацією у житті Беди є його чудесний рятунок від смерті: коли панцерник наїхав на залишену італійцями на Яблуницькому перевалі міну, гуцули врятували Беду, дев'ять місяців (час, необхідний для народження нового життя) тримаючи його у бочці із медом, поки той не прийшов до тями. Також Беда виступає і в ролі одного із численних нараторів роману

Фабулу роману творять різноверсії одного міфу, відбруньковуючись одна від одної, тому вона (фабула) і не піддається лінійному прочитанню, її параболічність слід сприймати всеохопно, як партитуру міфу у леві-стросівському розумінні. Відсутність лінійного письма у романі, фрагментарність, рваність тексту тільки підтверджують це. І якщо зміни в сюжеті – це тільки інваріанти однієї історії (Себастьян не продовжує Франца, а перетікає в нього і навпаки, Анни взаємоперетікають одна в одну), то єдиний сталий образ, що сам по собі є міфом, – це НепрОсті. Вони рятують першу Анну-Стефанію від “справжнього морфійного абстинентного синдрому”, роблять її архітектором Ялівця, записують від Франца речення, тлумачать сни та з'являються на картині Босха, перелаштовують на бар автобус, де працювали Себастьян та його Анни, але найголовніше – постійно спричинюються до того, що одна Анна зникає перед приходом іншої і так завжди, і ні Себастьян, ні Франц не можуть зарадити цьому фатуму, бо не мають такої сили, як у НепрОстих, які «дійсно завжди були поряд» [5, с.47] і це викликало страх та пердчуття втрапи.

Якщо в традиційних уявленнях – доля найважливіша для людини, то Прохасько робить ставку на волі людини в її Августинівському трактуванні, тому неодноразово у тексті колюють афористичні фрази про те, що “є речі, значно важливіші від долі”. До таких речей автор відносить “передовсім місце” [5, с.6], “сюжети, зрештою...” [5, с.6], «скажімо, інтонації, синтаксис» [5, с.13], “здається, ...спадковість” [5, с.18]. Отже, за Прохаськом, Доля – місце, топографія; доля – сюжет-бай; доля – родина спадковість, хоча на все це і намагаються вплинути НепрОсті.

Подібно до того, як доля не прив'язана до когось одного, а ходить по світу, так і Анна довго не перебуває біля Себастьяна [5, с.29]. Зважаючи на те, що Анна і Себастьян витворюють конгломерат однієї сутності, за Володимиром Соловйовим, то й доля-бай у них спільні – одна топографічна історія Карпатської України, їхнього роду і їх окремої приватності, адже “оповідь є всіма діями, а всі дії – оповідями” [5, с.86].

Показово, що в одному зі снів до Анни приходять НепрОсті через картину Босха. Напрочуд детальне використання Прохаськом екфразису (словесний опис іншого мистецтва) дає змогу говорити про художньо-малювальський тип інтертекстуальності. На картині, на перший погляд, змалювано “золотий вік”, коли люди та звірі мирно співіснували поруч (період заснування Ялівця). Як зауважив автор у одному із інтерв'ю, “насправді немає чогось реального і нереального, об'єктивного і суб'єктивного (...), є просто різні форми реальності, але вони всі реальні, і в даному випадку Босх найкраще підходив до цієї ілюстрації. Хоча

я Босха справді люблю розглядати ще й за його літературність. Босх дає багато матеріалу для того, щоб переповідати, бо у світі є неймовірна кількість великих картин, яких переповісти не можна (бо як переповісти «Соняшники» Ван Гога?!)*.

НепрОсті втручаються не тільки в приватні долі, а й у “колективне буття” – історію Карпатської України. Саме вони придумали війну, хоча мешканці Ялівця вирішили, що “ця війна не для них” [5, с.81]. У 1947 році НепрОті були замкнені у божевільні, а через 4 роки чекісти, перодягнені в однострій УПА, спалили цю божевільню.

Доля, яка “завжди народжується при зустрічі зовнішнього і внутрішнього світу людини” [5, с.60-61], у героїв Прохаська регламентується як зустріч зовнішньої топографії і НепрОстих з внутрішньою топографією приватного баю.

Отже, за міфомисленням, “чуже” завжди становило загрозу “своєму”, тому НепрОсті і забирали Анн, вони прихильні до того моменту, поки все розгортається в рамках набаєного ними. Як тільки людина сама починає баїти, створюючи їм конкуренцію своєю приватністю, активізуючи Хаос у закладеному світопорядку, вони втручаються і забирають якусь жертву, щоб впорядкувати світолад. Оскільки – життя – це бай, то нове життя, нова оповідь мусить продовжувати першу, але тільки перервавши її. Тому НепрОсті постійно забирають у Себастьяна Анну, що перегукується також з мотивом родового прокляття (античне прокляття Атрідів, доля Едіпа та його дітей; прокляття роду Буендіа в Маркеса). Традиційна персонажна міфотопіка (НепрОсті) своєрідно заломлюється через авторське світобачення та філософію “внутрісвободи” святого Августина і “чистоту ідейної мови” Людвіка Вітгенштайна у романі «НепрОсті» Тараса Прохаська. Архетип долі об’єднує текст як можливий сценарій життя-баю і активну силу, яка забезпечує її здійснення (людина), наслідком чого стає істинність тексту сценарію життя.

Література

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко ; [пер. з англ. Мар’яни Гірняк]. – Львів : Літопис, 2004. – 384 с.
2. Литературные архетипы и универсалии [под ред. Е.М.Мелетинского]/ – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 433 с.
3. Мелетинский Е. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Главная редакция восточной литературы, 1976. – 408 с.
4. Піхманець Р.В. Архетипи : образ долі / Р.В.Піхманець // Василь Стефаник – художник слова. – Івано-Франківськ: Плай. – 1996. – С. 123-143.
5. Прохасько Т. НепрОсті : [роман] / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 140 с.
6. Славянская мифология : словарь-справочник ; [сост. Л.М.Вагурина]. – М. : Линор & Совершенство, 1998. – 320 с.

* <http://www.potyach76.org.ua/potyach/?t=44>).

7. Славянская мифология: Энциклопедический словарь. –2-е изд.-е. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 512 с.
8. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія; [упор., прим. та біогр. нариси А.П.Пономарьова, Т.В.Космічної, О.О.Боряк ; вст. ст. А.П.Пономарьова; ілюст. В.І.Гордієнка]. – К.: Либідь, 1991. – 640 с. (Серія «Пам'ятки історичної думки України»).
9. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: [навч. посіб] / Р.Б.Харчук. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).
10. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник / Наталя Хобзей. – Львів, 2002. – 216 с.
11. Хороб М.Б. Від традицій до постмодерну: еволюція героя сучасної української малої прози 60-90-х рр. ХХ ст. / Марта Хороб // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 1997. – Вип. II. – С. 95-107.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 24.12.2011 р.
Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Голодом Р.Б.*

COMPLICATED AS AN ARTISTIC ALTERNATIVE ARCHETYPE OF DESTINY (BASED ON THE NOVEL OF T. PROKHAS'KO "COMPLICATED")

N. M. Tkachyk

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
Institute of philology, department of Ukrainian literature;
76025, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko st., 57; ph. +380 (342)59-60-74;
e-mail: agata-autriche@mail.ru*

The article is dedicated to the research for mythical and poetical base of the image of "Complicated" and its refraction through the prism of the author world-view of Taras Prokhas'ko. The archetype of the fate that makes the post-modernist text an integrated whole as a feasible scenario of life-story is analyzed.

Key words: *mythical poetics, archetype, image, novel, post-modernism, "Complicated".*